

Symposion/Híd

100

aleksandar zograf

A képregények Szerbiája
VÁMPÍROK ÉS ÜBERMANUSOK

Superman folyékony szerbséggel így szól:
„Mindenki menjen védett helyre! Vigyázok rátok, amíg biztos fedezékbe nem értek!”

a

Superman-képregény egyik epizódjában (szerzők: Kurt Busiek és Carlo Pacheco, DC Comics, 2006), a „vasember” találkozik egy úrbéli szörnyeteggel, mégpedig (minden helyek közül) a belgrádi Köztársaság téren! Zabolázhatatlan haragjában a szörnyeteg letépi talapzatáról Mihajlo kenéz szobrát, és egy közeli épületre, vélhetőleg a Nemzeti Múzeumra hajítja. A szétrobbant szobor szilánkjai a pánikba esett járókelőkre zuhognak, mígnem Superman folyékony szerbséggel így szól: „Mindenki menjen védett helyre! Vigyázok rátok, amíg biztos fedezékbe nem értek!” A szörnyeteg (mint kiderül, a neve Subject 17, és) miután sok évvel azelőtt megtalálták egy föld felszínébe csapódott űrhajóban valahol a Szovjetunió területén, valahogy megmenekült egy kazahsztáni elhagyott szovjet tudományos kutatóközpontból, és titokzatos módon íme, éppen Belgrád központjában bukkant fel... Az itteni olvasónak az egész történetből talán az a legkülönösebb, hogy egy amerikai képregényben a szörnyeteg és Superman szerbül társalognak.

No de a világban, amely mára világfaluvá változott, nem meglepő olyan történeteket olvasni, amelyekben az összes csodálatos lény olyan távoli helyekre menekül, mint Belgrád. Nyilvánvalóan az sem különösebben meghökkentő, ha egy angol nyelvű képregény közepén egy érthetetlen nyelvű szövegre bukkanni, esetünkben szerbre. Végül is a Supermanről szóló képregény kortárs változatában a hős mellett, hogy gonosztevőket trancsíroz, idegen nyelveket is beszél. A történet folytatásában, amikor Kazahsztánban reked, azt is megtudjuk, hogy bár nem beszél a helyi nyelvet, de megérteti magát a (rokon nyelv) török segítségével!

Annyi bizonyos, távoli helyek és furcsa szokások időtlen idők óta piszkálták a különböző művészeti ágak alkotóinak fantáziáját, és ez alól a képregény sem kivétel. Fúrhatja hát az oldalunkat a kíváncsiság – vajon mi is felbukkanunk? Hogy nézünk ki mások szemével?

Akármenyire is operettfiguráknak teremtett a jóisten bennünket, mégiscsak belejutottunk a nagyvilág képregényeibe és karikatúráiba, talán még gyakrabban is, mint egy ilyen kis népről feltételeznénk, amelynek, kivéve amikor éppen a címdalra kerül valami háború okán, valószínűleg a nevét sem könnyű megjegyezni (és nem nagy vigasz, hogy nem egyedüli népként küszködünk ezzel a problémával. Emlékszem, egyszer egy éjszka a beszélgetésünk során arról panaszkodott, hogy senki sem fektet be Észtországba, mivel még csak nem is hallottak róla. „Rólatok bár a háború miatt tudnak”, mondta).

Ha egy kicsit visszavevünk a történelemben, észrevehetjük, hogy a modern szerb állam éppen az európai satirikus folyóiratok felvirágzásának idején, a XIX. század végén és a XX. század elején jött létre. Ezeknek a lapoknak a világpolitikai eseményei és nemzeti sztereotípiái egyik gyakran visszatérő témája volt, amellyel szívesen szórakoztak a karikaturisták. Csakhogy mi akkoriban elvéve kerültünk a világ nyilvánosságának érdeklődési körébe, eltekintve az olyan botrányoktól, mint amilyen Aleksandar Obrenović és Draga Mašin hidegvérű meggyilkolása volt. Ennek az eseménynek viszont volt visszhangja karikaturista berkekben, és hozzájárult a civilizálatlan szerbekről való sztereotípiák kialakulásához, különösen a német satirikus folyóiratok oldalain, mint a *Simplicissimus*, *Kladderadatsch* és az *Ulk* (erről szól Milan Ristiović jól dokumentált könyve, a *Crni Petar i balkanski razbojnici* – Fekete Péter és a balkáni rablók). Ezek a folyóiratok magas szintű rajzminőséget képviseltek és a korszak legjobb illusztrátorait toborozták, mégis a szerbek és a balkániak bemutatása mindent egybevéve homályos és előítéletekkel teli volt. Az I. világháború folyamán ez majd nagyszámú karikatúra keletkezéséhez vezet, amelyeket sokkal inkább nevezhetünk politikai agitációnak semmint satírának (szó ami szó, hasonlóan a németek és osztrákok ábrázolásához a francia és amerikai sajtóban). A bizarr példák között van egy könyv is, *Europas Struwwelpeter* – Európa Kócos Petije, amely Magdeburgban jelent meg 1915-ben H. Morell tollából és Arthur Thiele illusztrációival. A könyv a protoképregényekhez vagy az illusztrált gyerekkönyvekhez hasonlóan egy versbe szedett történetet tartalmaz, és hőse, aki a címdalán is feltűnik bombával és késsel a kezében (ahogy abban az időben a terroristákat ábrázolták), maga Petar Karađorđević király. Nem kevésbé cinikusan látják/láttatják Montenegró királyát, Nikola Petrovićot sem, akit birkapásztorként, népviseletben ábrázolnak. A könyv tulajdonképpen parafrázisa a német gyermekirodalom klasszikusának számító 1844-es *Struwwelpeter*nek, ami egy remekül illusztrált történet Peti fiúról, aki nem mosott haját, nem vágta körmeit mindaddig, amíg emiatt bajba nem esett (a fiatal olvasók számára tanulságként).

Ha feltételezzük, hogy a politika a végzetünk, ez mindenképpen igaz a képregényre és karikatúrára is – a náci megszállás idején a szerb városokat teleplakátolták propagandaposzterekkel, amelyeken J. B. Tito és Draža Mihailović (együtt vagy párban) szerepeltek, mint a megszálló hatalom elárulói. Ezeknek a (megrendelésre készült) rajzoknak a többsége hazai alkotók tollából került ki – ismeretes, hogy a belgrádi képregényiskola egyik legtehetségesebbje, Konstantin Kuznjecov 1944-ben a *Mali zabavnik* című lapban propaganda-képregényt jelentetett meg *Priča*

o nesrečnom kralju (A szerencsétlen király története) címmel, amelyben egyéb történelmi személyiségek mellett felbukkan Josip Broz Tito allegorikus alakja is (mint áruló). A háború után a politikai változások függvényében alakult a viszonyulás a képregényekben ábrázolt politikusokhoz, és így történt Josip Broz alakjával és munkásságával is. A hidegháború idején megtörténhetett az is, hogy az olasz Benito Jacovitti, a szatirikus képregény mestere (aki mégis egy konzervatív vonalat képviselő pártra szavazott), illusztrációkat készítsen egy, az 1948-as olaszországi választásokat megelőzően publikált füzethez. Az egyik képregényben, amely szándéka szerint a kommunista irányultságú pártok elleni propaganda volt, egy ember Tito nevét írja egy falra, miközben egy másik, cinikus megfigyelő minden T betűhöz akasztófát kanyarint! Később viszont, amikor a JSZSZK elhatárolta magát a szovjet tábor politikájától, a jugoszláv partizánok, vezetőjükkel együtt, még Nyugaton is hősi fényben ragyogtak, így például 1975 és 1989 között a holland *Eppo* című lapban egy nagyon népszerű képregénysorozat futott Julesa Radilović tollából *Partizánok* címmel. Sőt mi több, a neves francia kiadóház, a Dargaud 1982-ben megjelentette *A neretvai csata (Tito)* című képregényalbumot, amelynek szerzői a szövegíró Sanitas és a rajzoló Dupuis. Az album a *Nagy hadvezérek* sorozat részeként jelent meg, ennél fogva az, ahogyan Titót és katonáit ábrázolták, is dicsőítő jellegű volt.

A *Morgan* című album, vagyis az utolsó képregény, amelyet 1995-ben bekövetkezett halála előtt Hugo Pratt, Európa egyik legismertebb rajzolója befejezett, a II. világháború káoszában az Adriai-tengerparton kóborló angol tisztról szól. A szövetséges tiszt útját borzas csetnikek akadályozzák, küldetése célja pedig Tito partizánjainak segítése.

Mégis a legkülönösebb képregénykontextus, amelyben a jugoszláv forradalom vezérének neve valaha feltűnt, a *Broz* képregénysorozat, melyet 2005-ben indított a francia Nickel kiadó. Ennek a sagának a főhőse egy nehézfegyverzetbe bűjt vitéz elől-hátul domborodó félmeztelen (de szintén felfegyverzett) szépségek gyűrűjében. A képregény cselekménye ugyan képzelt időben és országban játszódik, a Mrak (sötétség) kastélyban, a környező földrajzi nevek viszont nekünk mind ismerősek: Avala hegység, Zmaj, Skadar, Princip stb. városok. A képregényt két brit, a rajzoló Adrian Smith és (a leginkább a képregényhős Dread bíró megalkotójaként ismert) szövegíró, Pat Mills alkotta, utóbbi meglátogatta a pancsovai és belgrádi képregényfesztiválokat, ahol, amint többen felfigyeltek rá: folyton jegyzetelt.

Mindemellett térségünk azon szülötte, akinek személyisége a leginkább inspirálta a képregényszerzőket, feltétlenül Nikola Tesla. Egyrészt Tesla korszakos jelentőségű tudományos eredmények ihletett alkotója volt. Másrészt bizonyos kétségtelen vonásai vonzották a médiát és minden egyéb elbeszélésmódot – életvitele szokatlan volt, és a fényképek, amelyeken találmányaival övezve látható, még a laikusokat is megdöbbenették. Mindezt pedig akkor, amikor a tudományos-fantasztikus műfaj éppen bontakozóban volt – így Tesla figurája, avagy a misztikus tudósegénység, aki valami isten háta mögötti európai faluból érkezett, és villámokat meg ézengést keltő gépeket eszel ki, már életében is megjelent a népszerű médiumokban (filmen, képregényben, szenzációhajhász újságokban). Az „őrült tudós” (jó vagy gonosz egyre megy) nevezetes alakját jelentős mértékben éppen Tesla inspirálta kétségbevonhatatlan tehetségével, de szinte sámani karakterével is, amely elűtött az akadémiai tudományos közeg szigorú tónusától. Tesla alakjának és munkásságának utólagos értelmezése és misztifikációja évtizedekkel halála után is tart, és napjainkra egyféle kultikus ikonná változott.

Figyelemre méltó, hogy a Fleischer fivérek stúdiójában még Tesla életében, pontosabban 1941–1942-ben elkészült néhány Superman-képregényre épülő rajzfilm (The Mechanical Monsters, The Magnetic Telescope), amelyben a hős a Tesla figurája alapján kreált gonosz tudóssal ütközik össze. Sok évvel később, 2003-ban viszont egy kétrészes képregénykiadás, a *JLA: Age of Wonder* (szöveg Adisakdi Tantimedh, rajz P. Craig Russell és Galen Showman) bemutatja, amint Superman a tizenkilencedik század közepének Amerikájába látogat, ahol megismerkedik Thomas Edissonnal, de fő segítőjére mégis Nikola Tesla személyében talál.

Az egyik legizgalmasabb Teslának szentelt alkotás az az 1989-es életrajzi manga, amely Hirohiko Jojo Araki ötlete nyomán és tollából Onikubu Hirohisa és Fuji Nobuzuk rajzaival készült. Smiljanai gyerekkorától egészen amerikai kísérleteiig a képregény végigköveti a híres tudós élettörténetét, olyan misztikusként ábrázolva Teslát, aki uralja a természeti erőket, és kihívja maga ellen az intézményes rendszert. Nehéz megmondani, hogy vajon ez a manga adta-e az ötletet az Aum Shinrikyo kultusz követőinek, akik 1992-ben a belgrádi Nikola Tesla Múzeumban időzve Tesla telegeodinamikus földrengéskeltő szerkezetéről kerestek információkat (1995-ben ennek a bizarr szektának a követői szarin ideggázt hajítottak a tokiói földalatti vasút utasai közé). Teslán kívül az egyedüli szerb, akinek kijárt az a megtiszteltetés, hogy az életrajzát manga formában megörökítsék, Dragan Stojković Piksi, aki 1994 és 2001 között Japánban játszott, és ott hatalmas sikereket aratott. A Piksiről szóló manga a játékos karrierje befejezésének tiszteletére publikált monográfia keretén belül jelent meg *Dragan Stojković döntője* címmel, és követi karrierje alakulását a kezdetektől a bombázásokig és a „NATO stop bombing” trikóig, amelyet a zsúfolt tribünök előtt felmutatott.

Ami Nikola Teslát illeti, személyisége néha áttételesen is inspirált képregényszerzőket, például Alan Moore-t, a *Tesla Strong* alkotóját. A DC Comics XXI. századi képregénysorozatában Tesla Strong egy természetfeletti magas intelligenciájú lény, aki több tudományág szakértője, és teste jóval lassabban öregszik, mint az átlagemberé.

A *The Five Feast of Science* című 2006-os képregényalbum (szerzők: Matt Fraction és Steven Sanders) még elképesztőbb ötletre épül: Tesla Mark Twainnel szövetkezik, hogy felvegye a harcot Thomas Edison ellen! Hozzáteszem: jó és gonosz számos képregényben térfelet cseréltek, így a *Barnum!* című album (Vertigo, 2003), melynek szerzői Howard Chaykin, David Tischman és Niko Henrichon, egy sajátosan kifordított történelmet mutat be, amelyben a haladás védelmezőjének szerepében Phineas Barnum ragyog (aki a valóságban médiamanipulátor és cirkusztulajdonos volt), aki maga az amerikai elnök felkérésére arra törekszik, hogy megakadályozza Nikola Teslát, hogy pénzügyi mogulok támogatásával felvásárolja az USA egy darabját és aztán ott megvalósítsa elvetemült terveit!

A képregények között, amelyekben Tesla előfordul, szerepel néhány Martin Mystère-történet is, a Bonelli kiadóháztól. A Martin Mystère 2001-es különkiadása (#18) egy titokzatos XIX. századi gyilkossági ügyet elemző kutatócsoportról szól. Az áldozat, mint kiderül, Nikola Tesla barátja volt, így Tesla maga is belekeveredik a detektívtörténetbe. A *Dampyr* képregénysorozat szintén a Bonelli stúdiók keretében készül, és ebben Tesla nevét egy hősnő viseli, aki, mintha ez nem lenne elég, még vámpír is! Andrea Plazzi olasz képregény-teoretikus szerint az ötletgazdák és szövegírók Mauro Boselli és Maurizio Colombo. A *Dampyr* képregényfüzet 2000

áprilisa óta havi 40000–45000 példányban jelenik meg Olaszországban. A képregény főhőse, Harlan Draka, ember és vámpír keveréke, a balkáni szláv hagyomány fiktív mellékága. Anyja emberi lény, míg apja „az éj fejedelme”, valamilyen szupervámpír, azon emberfeletti lények leszármazottja, akik a vámpírbabonákat ihlették. Ma a hatalmasokat (politikusokat, gazdasági és médiamogulokat) használják az emberi szenvedés fokozására, háborúk és ökológiai katasztrófák kiobbantására. Harlan küldetése, hogy megsemmisítse a gonosz légióit, köztük a leghatalmasabbat, saját apját is. Az ország, ahol mindez lezajlik, nincs megnevezve, de a részletek alapján arra lehet következtetni, hogy valahol a Balkánon található, lehet akár Szerbia vagy Bosznia is.

Az íratlan hagyomány szerint Bonelli sorozatának képregényhősei népszerű színészekre emlékeztetnek (Dylan Dog/Rupert Everett, Magico Vento/Daniel Day-Lewis), ekképp Harlannak is igazság szerint Ralph Fiennes brit színész volt a modellje. Mégis, sok olvasó állítja, hogy Harlan figurájában Goran Bregovićre ismertek, akinek a zenéje akár a sorozat aláfestése lehetne. Egyébként Harlan partnerei „az éj fejedelme” elleni küzdelemben Kurjak, egykori zsoldos, most nagylelkű szövetséges és Tesla, a nagy hatalmú vámpírlány, aki a Jó erőihez csatlakozott, és most már csakis ellenségei vérért issza. Alakja nincs kapcsolatban a híres szerb tudós történelmi alakjával, de a „Tesla” név homályos kelet-európai hangzása (bár az olasz olvasóban) feltétlenül „egzotikus benyomást kelt”.

Ami a szerb politikai személyiségeket illeti, annyi bizonyos, hogy a kilencvenes években Milošević, Karadžić és Mladić valóságos „szupersztárok” voltak, már ha ezt a világsajtó karikatúrarovataiban való szereplésük mennyiségével mérjük. Az érdekesebb képregényes előfordulások között említhetjük azt, amelyik Mladićot és Karadžićot ábrázolja, amint saját kezüleg kínoznak és ütlegelnek olyan régi, neves képregényhősöket, mint Tanguy és Leverdure (kalandjaik a francia képregény klasszikus iskoláját képviselték 1959 és 1988 között). A képregény cselekménye a háború sújtotta Bosznia, ahol balszerencsés francia pilóták sínylődnek egy elhagyott palei gyárba zárva. Ez pedig így történt: a Dargaud kiadóhoz 2006-ban egy albumsorozatot publikált azzal a szándékkal, hogy feltámassza a francia légiflotta két pilótájáról szóló képregényt, és az egyik ekkor megjelent album címe *A szerbek fogságában*, a Laidin-Fernandez szerzőpáros munkája.

A *Christmas with Karadžić* című képregény 1997-ben jelent meg a *Zero Zero* folyóiratban, az amerikai Fantagraphics Books kiadónál. Ebben Joe Sacco a grafikus újságírásnak nevezett formát alkalmazva leírta az amerikai újságírók palei találkozóját Radovan Karadžić-tyal. „Láttátok, hogy remegett a bal lábam?” – kérdezte az egyik újságíró a Karadžić-interjú után. „Amikor végre abbamaradt, akkor meg a jobb lábam kezdett remegni. Ugyanez történt, amikor Milošević-tyel találkoztam.”

Sacco ugyanebben a dokumentarista stílusban mutatta be az egyszerű boszniai emberek életét a háborús összetűzések alatt és után (*Safe Area Goražde, Šoba és Fixer* című képregényalbumok).

Ha pedig Slobodan Milošević képregényes ábrázolásairól ejtünk szót, valószínűleg a legemlékezetesebbek azok, amelyeket a tekintélyes brit napilap, a *Guardian* számára készített Steve Bell. Napi képsorokban jelent meg lakonikus című sorozata, az *If...*, melyben Steve Bell Nagy-Britannia és a világ némely aktuális témáit kommentálja. Bellnek nincsenek skrupulusai, ha politikai személyiségeket ábrázol – az aktuális amerikai elnök a képregényekben gyakran úgy jelenik meg, mint

emberszabású majom, de ugyanilyen merészen ábrázolja a volt brit miniszterelnököt is, aki több éven át úgy jelent meg, mint, finoman szólva, emberi forma óriási fülekkel és neurotikus arccal. 1999-ben, a NATO-bombázások alatt, Steve Bell képregénye néhány epizódjában egy olyan lény formájában mutatta Miloševićet, amit... halált hozó gonosz sünnnek nevezett (De miért éppen sün? Csak találgatni tudunk – talán a művészt az exelnök frizurája inspirálta).

A balkáni krízis, érthető módon, személyes jegyzeteket és történeteket is ihletett azok tollából, akiknek nem állt céljukban, hogy a fejeseikkel vagy a politikai szintér főszereplőivel foglalkozzanak. A *The Serbian Bear* című humoros képregényben szerzője, a New York-i képregényrajzoló Josh Neufield, leírja vonatbéli „élményeit” az Isztambul–Prága-vonalon, amikor is néhány órát egy élethűnél is valóságosabb szerbiai átutazással töltött a válságos 1993-as esztendőben. Az útleveleket terepruhába és teljes fegyverzetbe öltözött katonák ellenőrizték, az egyik útba eső falusi állomáson harmonikaszóval kísérték a vonathoz egy bevonuló kiskatonát, a szerelvény tele csempészekkel, akik azzal szórakoznak, hogy az amerikai utasokat pálinkaivásra kényszerítik – Neufield mindezt úgy élte át és rajzolta le, mint egy adrenalinral átítatott tapasztalatot. Egy másik önéletrajzi képregényben, a szintén New York-i Fly a következőképpen írta le szeptember 11-ét, amit közvetlen közletről nézett végig: „Az emberek az utcán közeledtek, és azt kiabálták – Terrorista támadás! Olyan, mint a filmekben! –, akik pedig otthon voltak, a tévé előtt ültek, és azt hajtogatták: »Ez úgy néz ki mint Bejrút! Nem, ez olyan mint azok az országok, amelyeket mi bombáztunk! Ez olyan, mint Szerbia!«”

A riporter és személyes megközelítésnek hála, érdekes tanúságtételek maradtak fenn. Köztük például a neves képregényrajzoló Willem a *Charlie Hebdo* párizsi hetilapban publikált 2001-es szerbiai beszámolója: egyéni, rajzolt útirajzába belegyúrta az utcákon látott graffitiket, a járókelők komor arcát, a tutajokat, piacokat, a pancsovai olajfinomító közelében lévő monostort stb. Ezzel a „dokumentarista” megközelítéssel ellentétben Max Andersson és Lars Sjunesson svéd képregényrajzoló *Bosnian Flat Dog* című albumukban (Fantagraphics Books, 2006) a valamikori Jugoszlávián át tett utazásaikat fantasztikus képregényvízióba tömörítették, amelyben a valós keveredik a kitalálttal, a balkáni vidékek kísértetlaktá holdbéli tájakra emlékeztetnek, és Tito hullája még mindig egy jégszekrényben lapul.

Végezetül talán mindezek a benyomások, a pozitívak és a negatívak egyaránt eltűnnek a globális olvasztótégelyben, akár a szerb származású kanadai képregényszerző, Nina Bunjevac munkáiban, akinek (a torontói *Don't Touch Me* folyóirat oldalain) hősnője, Zorka Petrović az 1942-es *Cat People* ihletésére egy macska-nő. A horrorelemeket is tartalmazó klasszikus film noir-ban, amelynek szerzője és rendezője Jacques Tourneur volt, egy manhattani divattervezőnő, egyébként szerb emigráns, meggyőződése, hogy ő valamilyen balkáni mágia megtestesülése, és ezáltal képes szerelmi hevületben nagymacsává változni, ami az amerikai közönségben vonzódást és nyugtalanságot váltott ki. A Zorka Petrovićről szóló képregényben viszont egy új típusú macska-nőt látunk: egy olyan emigránst, aki már teljesen asszimilálódott és amerikanizálódott, és már nem sok sajátos jegye van (még vámpírszerűek sem), amelyek a múltban annyira „egzotikussá” tették.

Domci
IZ
BRAZILA

ИМА ЛИ КО
ЈАЋИ?

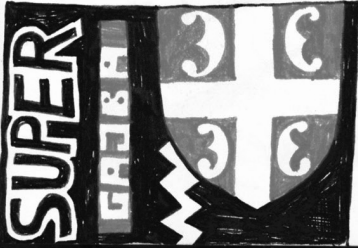
EH DA MOGU POSLATI
JOJ SUZE

EUROSPORT

ЦИХУ.
ЦИЦУ

Konak
KNEZA M.

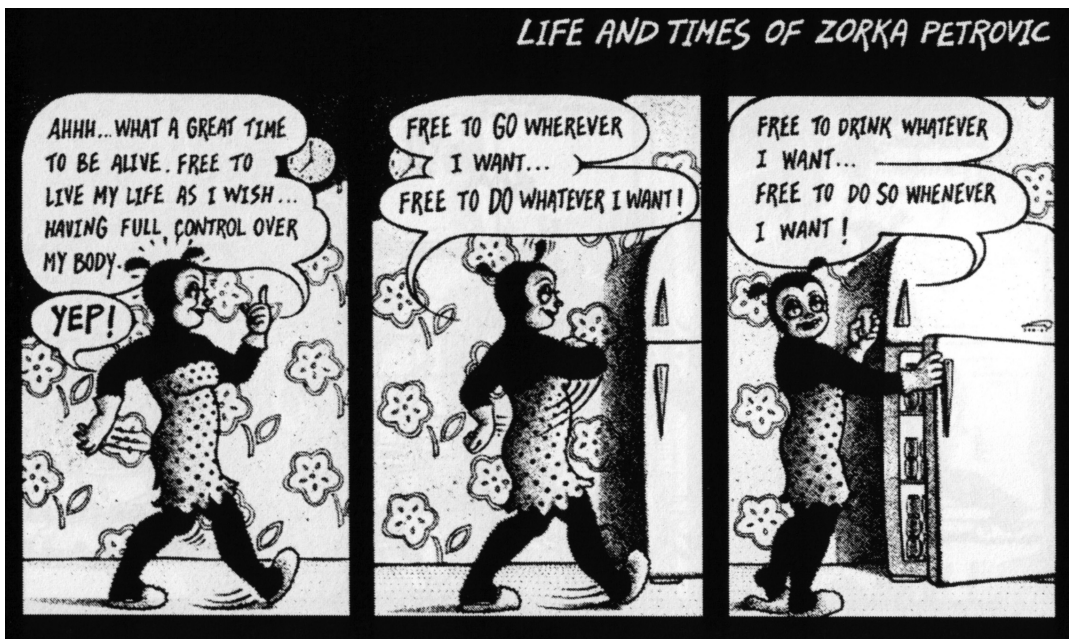
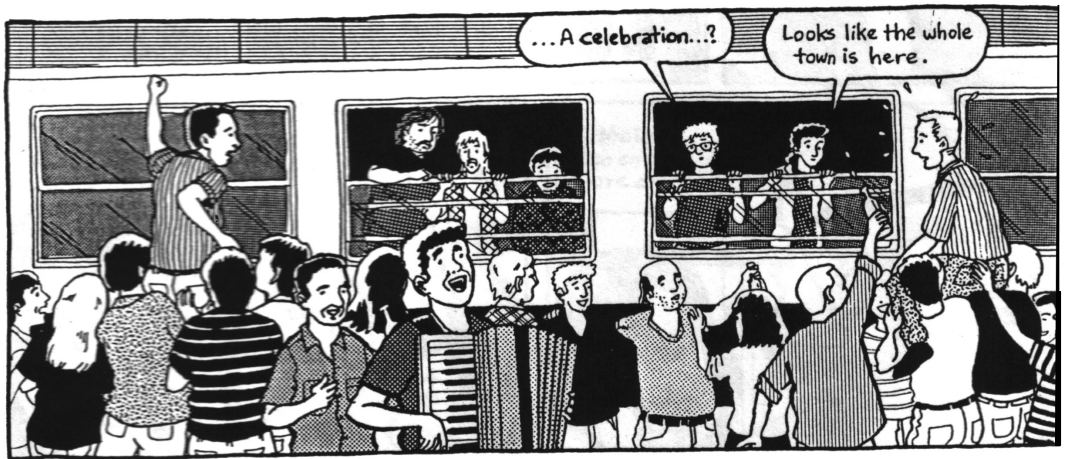
REFERENDUM

PEDEZ
PET
POSTO

5
5

フットボールを

怯えながら
しなくていいんだ

1898, New York:
The following
experiment was
performed in front
of the members
of the press.

